

SKLENÁŘ, Michal, UHLÍKOVÁ, Kristina a Vít VLNAS, Eds. *JOSEF CIBULKA: kněz, pedagog a historik umění ve 20. století*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020. ISBN 978-80-88283-50-8.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2022.70.3.9>

Na sklonku roku 2019 proběhla v pražském Akademickém konferenčním centru konference věnovaná Josefu Cibulkovi. Již ze spolupráce tří institucí byl zřejmý široký záběr setkání. Ústav pro studium totalitních režimů, Ústav dějin umění Akademie věd ČR a Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy připravily program, který o rok později vyústil ve vydání publikace, o které je řeč v této recenzi.

Kniha začíná netypicky trojicí osobních vzpomínek, které představují Josefa Cibulku z „lidské“ stránky, „jako poněkud non-konformního člověka, který však ctí daný řád“, jak s nádechem ambivalence píše editoři publikace. Tuto ambici naplňuje především první vzpomínka Hany Kabelkové, druhé dvě však trpí svým krátkým rozsahem a snahou spojit Cibulku s příběhem dějin Ústí nad Orlicí či spíše jeho farnosti. To jim ubírá na autentičnosti a posouvá čtenářský zážitek spíše na reflexivní úroveň. Z jaké pozice autor či autorka vzpomínky vypovídá a proč zvolil/a tento konkrétní rámeček?

Hlavní část obsahu knihy však tvoří odborné studie vzešlé ze zmíněné konference, doplněné o několik textů, které vznikly pouze pro „Cibulkovskou“ publikaci. Ty lze provizorně rozčlenit do kategorií: 1) církevních dějin, 2) dějin umění a 3) pramenných sond. Do první skupiny textů náleží studie na pomezí regionálních a církevních dějin *Josef Cibulka a Ústí nad Orlicí: vztah rodáka a rodiště* z pera Michala Sklenáře. Pokud

by v Ústí nad Orlicí chtěli svému rodákovi vybudovat naučnou stezku, tento text by díky své převážně místopisné povaze mohl posloužit jako solidní základ pro výběr míst i jako informační báze. V kontextu celé knihy se závěrečný stesk autora nad nezájmem města o Josefa Cibulku dá chápat tak, že vzpomínku udržuje v jeho rodišti zejména místní farní komunita bez ohlasu u širší veřejnosti nebo představitelů města.

Z perspektivy církevních dějin je klíčovým tématem Cibulkovo kněžství. Tomáš Petráček ve svém textu umně propojuje osobní perspektivu, historický vývoj kněžství s Cibulkovou biografií. Cibulka z něj vychází jako schopný byrokrat, organizátor a „budovatel díla“ v oblasti dějin umění a památkové péče. Přesvědčivě vyznívá srovnání Cibulkovy životní trajektorie s o třicet let mladším Josefem Zvěřinou – zejména pokud jde o vztah k různým politickým režimům.

Kněžství zaujímá také podstatné místo ve druhém textu Michala Sklenáře, který představuje a hodnotí soubory pramenů dostupné k Josefu Cibulkovi. Právě kněžství označuje Sklenář za slepou skvrnu pomyslné (a chybějící – jak připomíná sám autor) biografie protagonisty. Podle něj se Cibulka vymyká běžné představě o knězi ve 20. století. V tomto ohledu nabízí oporu Tomáš Petráček, když upozorňuje na anachronismus v představě kněze redukované pouze na jeho roli ve farnosti a při sloužení svátostí. Petráček upozorňuje, že pokud chceme porozumět osobnostem typu Josefa Cibulky, je třeba se seznámit s dobovými žitými podobami kněžství.

Následující dvě studie se zaměřují na dvě vzdělávací instituce, se kterými přišel Cibulka do intenzivního kontaktu: biskupský seminář v Hradci Králové a pražská teologická fakulta. Ladislav Holoubek detailně popisuje cestu Josefa Cibulky strukturami královéhradecké diecéze a umožňuje si udělat představu o této etapě Cibulkova života. Kromě výše zmíněných institucí také nelze opominout Cibulkovo jmenování profesorem na bratislavské teologické fakultě v roce 1919, kde se měl podílet na založení tamější instituce. Po odkladu aktivace bratislavské fakulty začal od roku 1921 působit v Praze.

Martin Vaňáč začíná svůj text postřehem, že: „z profesorů na pražské teologické fakultě vynikali především ti, kteří se věnovali spíše neteologickým oborům“. V Cibulkově případě se jedná zejména o vztah mezi dějinami umění a teologií. Vaňáč popisuje vztah Cibulky k teologické fakultě jako hluboce ambivalentní. Hledá různé příčiny Cibulkova zájmu o umění jak na osobní rovině (cesta do Benátek), tak na institucionální (spolupráce s biskupem Doubravou či spor o modernismus během studií v Římě). Autor také upozorňuje na přínos Cibulky fakultě například v podobě zavedení výuky kunsthistorických předmětů. Vysvětlení komplikovaného vztahu protagonisty k instituci nabízí Vaňáč primárně na osobní rovině skrze „složitost osobnosti Josefa Cibulky“. Je škoda, že tento důležitý aspekt v závěru organičtěji nepropojuje i s institucionálními či strukturálními příčinami této ambivalence.

Umělecko-historicky zaměřené texty otevírá studie Pavla Kopečka, která představuje samotný obor křesťanské archeologie ve vztahu k dějinám umění a do tohoto kontextu zasazuje vědeckou i pedagogickou činnost Josefa Cibulky. I zde se jako významný motiv objevuje rozdíl mezi přístupem Cibulky a jeho asistenta Josefa Zvěřiny. Zatímco Cibulku charakterizuje Kopeček jako pečlivého akademika stavícího na metodě, Zvěřina podle něj svou práci více podřizoval pastoračním ohledům.

Jestliže Kopečkův text zasazuje Cibulkovo dílo do širokého kontextu, studie Kláry Benešové představuje detailní pohled na jedno „Cibulkovo“ téma: svatovítskou rotundu. Na příkladu studie Václavova rotunda sv. Víta z roku 1934 ukazuje Benešová, jaké rozmanité vlivy se mohly podílet na finální podobě tohoto textu a jakým způsobem zapadá do vývoje křesťanské archeologie. Kromě akademických tradic v nich nechybí ani vztah k situaci Československo státu.

Podobný přístup zvolila také Michaela Ottová, která se zaměřila na studii o mariánském obrazu z Ústí nad Orlicí Korunovaná Assumpta na půlměsíci z roku 1929. Tím se sice do knihy vrací téma rodiště protagonisty, ale v celkovém pohledu jde o nejvíce umělecko-historický text v publikaci. Autorka v něm komentuje Cibulkův text z perspektivy dalšího výzkumu a předkládá tak detailní ikonografický rozbor obrazu a souvisejících děl.

Dalším polem, do kterého Josef Cibulka zasáhl, byla sakrální architektura. Michal Sklenář a Jiří Pometlo zasazují Cibulkovo uvažování do dobových sporů o pojetí sakrální architektury, které vznikaly zejména v souvislosti se stavbami nových kostelů. Cibulka autoři zasazují na pomyslný střed mezi tradičními a moderními přístupy, což demonstrují na případu kostela sv. Václava ve Vršovicích. Cibulka podle nich považoval historizující prvky za překonané a prosazoval moderní architektonická a technologická řešení. Pokud šlo ovšem o uspořádání liturgického prostoru byly Cibulkovy postoje spíše tradičnější. Do širšího kontextu pak tuto kapitolu zasazuje Jitka Jonová, která líčí postoj papežského stolce v době pontifikátu Pia XI. Ze sousedství obou textů vyplývá, že se Josef Cibulka mohl při těchto aktivitách pohybovat ve vztahu k papežské autoritě na tenkém ledě.

Jiné části Cibulkova života se věnuje Vít Vlnas, když se zabývá činností Cibulky na pozici ředitele Národní galerie v éře druhé republiky a Protektorátu Čechy a Morava. Přestože se studie věnuje působení protagonisty na vysokém postu ve státní instituci, zdůrazňuje Vlnas vliv tzv. Šestky – společenství šesti významných historiků umění, kteří díky svému přátelství měli významný vliv na důležitá rozhodnutí o směřování dějin umění. Odtud také patrně vzešel impulz ke jmenování Cibulky do funkce ředitele Národní galerie.

Podle Vlnase Cibulka proplul obtížnými vodami Protektorátu bez morální újmy. To se týká zejména nákupů nových děl, pořádání výstav a také Cibulkova odmítání členství ve spolcích jako byla například Liga proti bolševismu. Z obsáhlých citací z pramenů si čtenáři také mohou udělat obraz o rétorických strategiích, které Cibulka používal ať již v době války, nebo ke své obhajobě těsně po ní. Vlnasova studie podporuje závěry dalších autorů o Cibulkových administrativních, vyjednávacích schopnostech, které dokázal vhodně podpořit svoji odbornou autoritou.

Téma Vlnasovy studie – a bezpochyby jedno z klíčových témat Cibulkova životopisu – dále rozpracovává Alena Janatková ve své interpretaci Cibulkova rukopisného záznamu z 11. prosince 1940 o schůzce s kulturním referentem Úřadu říšského protektora profesorem dějin umění Karlem Mariou Swobodou. Tématem schůzky bylo vyjednávání o způsobu popisu exponátů vystavených v Národní galerii. Referent Hans Reinhold požadoval přijetí nacistické perspektivy při popisu děl: měl být zdůrazněn německý vliv na úkor českého. Janatková kontextualizuje Cibulkův vlastní záznam životopisnými me-

dailony dalších aktérů schůzky a zasazuje jej do rámce celého procesu proměn galerie v době Protektorátu.

S působením Cibulky v době války souvisí také to, že obdržel v roce 1944 vyznamenání Čestný štít Protektorátu Čechy a Morava I. stupně, zvaný též „Svatováclavská orlice“. Tomuto momentu věnuje svou studii Otmar Beneš. V ní rekapituluje Cibulkovo působení včetně jeho přítomnosti při prezentaci korunovačních klenotů Reinhardtu Heydrichovi. Podstatná je také teze o nejasném statutu vyznamenání, které nemělo oporu v dobové legislativě, avšak formálně se nelišilo od běžných státních vyznamenání. V poválečné době pak oproti ústní tradici, která toto vyznamenání podávala jako „černého Petra“, neznamenalo jeho udělení pro Cibulku žádný závažnější problém. Přestože se svým vymezením jedná o úzce specializovanou studii, podařilo se Benešovi na malé ploše představit komplexní vztahy a situace, které Cibulkova kariéra přinášela během války a v letech následujících.

Sondu doplňující poznání kunsthistorického díla Josefa Cibulky představuje text Pavla Štěpánka věnovaný Cibulkovým studiím španělského umění. Lepšímu zapojení do celku knihy by jistě prospěla důkladnější kontextualizace směrem k celku Cibulkova zájmu o výtvarné umění a dobovému stavu dějin umění.

Marek Krejčí se pokusil rekonstruovat osudy okruhu přátel Josefa Cibulky po roce 1948. Ve svém textu předkládá celou řadu osudů Cibulkových blízkých z různých oblastí protagonistovy činnosti. Důležitým faktorem je zejména vztah ke komunistickému režimu, katolické církvi a míra postižení tehdejšími represemi. Poněkud nadbytečně pak působí polemická poznámka ze závěru textu o diskusi o recepci marxismu v českých dějinách umění, která vykračuje za materiál zpracovaný ve studii, jenž jinak podává plastický pohled do Cibulkových přátelských a kolegiálních vazeb avšak nevěnuje dostatek prostoru strukturálním a institucionálním podmínkám na to, aby mohl vstoupit do dialogu se zmiňovanou diskusí.

Poněkud nejednoznačný status má poslední studie recenzované knihy. Jan Klípa v ní představuje historii vlastnických práv k obrazu Madony z Veveří a jejich roli v restitučním sporu z roku 2017. Přestože samotný příběh obrazu jistě stojí za pozornost a jeho zpracování je velmi podrobné, jeho souvislost s životem Josefa Cibulky je poměrně marginální a ani většina textu se Cibulkovi nevěnuje. Z perspektivy editorů knihy a s ohledem na osobní angažovanost autora ve sporu by bývalo na zvážení, zda nezařadit i text zastupující druhou stranu sporu či neutrální pohled. Samotný Klípův text nepostrádá odbornost a věcnost, avšak čtenář neobeznámený se sporem by ocenil větší vhléd od rozhodnutí editorů zařadit text do publikace.

Publikace vzešlé z konferencí se na obecnější rovině hodnotí jen obtížně, protože editoři mají vždy omezené možnosti pracovat s výběrem textů a jejich vzájemnými vazbami. Přesto se směrem k recenzované publikaci nabízí několik obecnějších tezí, které – věřím – mohou být podnětné pro další „Cibulkovské“ bádání, které jistě vydáním této knihy neskončilo.

Asi nejvýraznějším rysem celé publikace i jednotlivých textů je opakovaný důraz na „složitost“ osobnosti Josefa Cibulky. Čtenář v textech opakovaně naráží na formulace, že Cibulkova osobnost byla: složitá, mnohvrstevnatá, komplikovaná, rozoruplná či nejednoznačná. Cibulku v knize charakterizuje celá řada ambivalentních formulací jako

například: „*respektoval tradiční přístupy, ale nebránil se inovacím*“. Také jednotlivé roviny jeho života a kariéry představují obtížně propojitelné prvky. Cibulka byl zároveň knězem, akademikem, bohemem, ředitelem Národní galerie.

Jen menšinou textů se daří najít z těchto distinkcí východisko. Nejkoherentněji v tomto ohledu působí Petrův text. Paradoxně i díky osobní paralele z úvodu studie, ale především díky konceptualizaci Cibulkova života skrze otázku po akademickém působení kněží, jeho generačnímu zařazení a sociálnímu vzestupu jako jednotlivého prvku jeho životní dráhy. Naopak, celá řada textů se v publikaci definuje skrze výzkum konkrétního jednoho archivního fondu či typu pramene, čímž do velké míry přejímá jeho logiku a oborové zakotvení. Ve výsledném dojmu z celé publikace se pak zdá, že existuje několik Cibulků: člen farnosti, kněz, historik umění, ředitel Národní galerie a podobně.

Přitom právě reflexe archivu může být způsobem, jak tuto fragmentárnost a komplexnost uchopit. Podněcuje k tomu i jen pouhé prolistování knihou, kde najdeme celou řadu přetištěných pramenů nejrůznějšího typu a z rozmanitých institucí. A právě spíše formální rámce těchto archiválií mohou být pro „Cibulkovské“ badatele klíčové. Jaké předinterpretace jsou již obsaženy v institucionalizovaných archivech vztahujících se k Josefu Cibulkovi? Lze najít místa, která tyto protointerpretace dané mechanismy archivace obnažují?

Produktivní může být také mapování pomyslného „životopisného archivu“. S jakými obrazy kněží či humanitních vědců se setkává česká společnost dnes? A s jakými předobrazy mohl pracovat sám Cibulka? Můžeme rozpoznat prvky autostylizace či naopak vymezení se vůči dobovým představám o kariéře kněze-akademika? Možná právě přijetí diskontinuity mezi dobovými a dnešními představami o „běhu života“ by ukázalo, že ona „složitost“ je spíše anachronismem našeho pohledu než základem identity Josefa Cibulky.

At' již to bylo záměrem editorů, či nikoliv recenzovaná kniha může být čtena jako sumarizace dosavadního výzkumu jako předstupeň pro budoucí životopis Josefa Cibulky. Právě popis polí, ve kterých se Cibulka pohyboval a archivů, jichž se stal součástí, může vést k tomu, aby tato biografie nezačínala a nekončila větou, že: „*Josef Cibulka byl složitou osobností 20. století*“.

Václav Sixta
(Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha)